

Liceumi

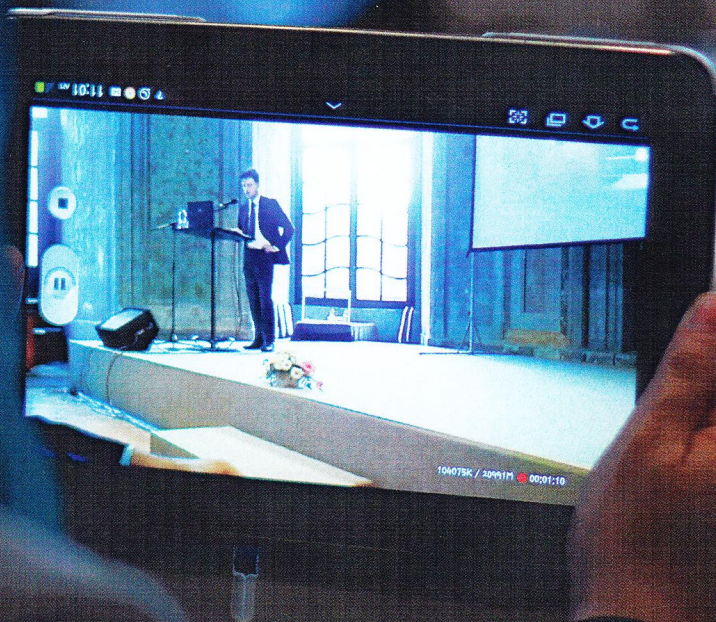
PÁLYÁZATI KÜLÖNSZÁM

PALETTA



ISSN1589-0147

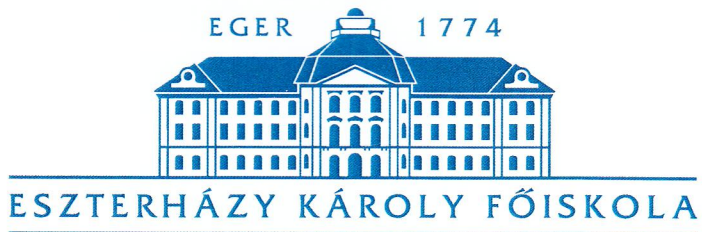
Az ESZTERHÁZY KÁROLY FŐISKOLA KÖZÉLETI, KULTURÁLIS ÉS TUDOMÁNYOS HAVILAPJA



A HUMÁN TELJESÍTMÉNYTECHNOLÓGIA

SZÉCHENYI 2020





Eszterházy Károly Főiskola, 2015©Minden jog fenntartva!

A  különszáma.

LÍCEUMI PALETTA • Az Eszterházy Károly Főiskola
közéleti, kulturális és tudományos lapja.

Felelős kiadó: dr. Liptai Kálmán rektor. ISSN 1589-0147

Kedves Olvasó!

Az Eszterházy Károly Főiskolán 2012. november 1. és 2015. január 31. között zajlott a TÁMOP-4.2.2.C-1111/KONV-2012-0008 IKT a tudás és tanulás világában – humán teljesítménytechnológiai (Human Performance Technology) kutatások és képzésfejlesztés elnevezésű, kutatóorientált pályázat megvalósítása. Az interdiszciplináris szemléletű, a legkülönbélebb tudományágakat átfogó program keretében – az infokommunikációs technológiák (IKT) gyűjtőfogalom alatt – folyamatosan olyan kutatások zajlottak, amelyek jól hasznosítható eredményeket tettek le az asztalra a bölcsészet- és kultúratudomány, a nevelés- és társadalom-

tudomány, valamint a pszichológia, a pszichiátria és az informatika, illetve az információtudomány területén. Röviden summázva: az emberi, azaz humán teljesítmény és az IKT-eszközök jelentette technológia közötti összefüggések vizsgálatát végeztük el többféle megközelítésben. Az alábbi kiadványban az egymástól szerteágazó, mégis egy pontra fókuszáló területek néhány eredményének felvillantása történik meg. Bizonyos esetekben átfogó, koncepcionális elgondolások formájában, máshol inkább konkrét számadatok és összefüggések bemutatásával.

Eger, 2015. január 31.



Dr. Verók Attila
projektmenedzser

A KÖZPONTI GYŰJTEMÉNYEK KIALAKULÁSA ÉS A NEMZETI IDENTITÁS ÉPÜLÉSE

Nincsen Európának két olyan közössége, amely a saját kulturális emlékezetének megőrzésére azonos módon hozott volna létre központi gyűjteményeket. Ezeknek a létrejötte emellett nagyon is eltérő időben történt¹. Ne feledkezzünk meg arról, hogy Európának vannak nagyon fiatal országai – például azok, amelyek Jugoszlávia szétesését követően alakultak –, és nagyon fiatal államai. Ilyen például a szlovák állam vagy Koszovo, amelyeknek – mint államnak, és nem mint népnek – történetéről is alig beszélhetünk. És vannak olyan népek is, amelyeknek az államisége régi, de önálló országuk fiatal. Ilyen Horvátország, amely a Magyar Királyság részeként állami önállósággal (külön rendi országyűléssel) bírt, majd az Osztrák-Magyar Monarchia, később Jugoszlávia része lett. A kulturális identitásuk szimbólumainak számító nemzeti közgyűjtemények csak az utóbbi ország szétesése után jöttek létre. Fontosságukat jelzi, hogy a legutóbbi háború közben építették fel új nemzeti könyvtárakat, és rögtön kreáltak hozzá egy történelmet is, hiszen 2007-ben megünnepelelhetjük a 400 éves Horvát Nemzeti Könyvtárat. Csak az eligazodás végett: 1607-ben a mai Horvátország területére érkezett jezsuita misszionáriusok elkezdték egy gimnázium megalapítását, amelynek minden bizonnyal volt egy könyvtára is: 2007-ből visszatekintve ez a gondolati magja a mai nemzeti könyvtárnak². A mai Szlovák Nemzeti Könyvtár 2000-ben jött létre, jogilag egy szlovák kulturális egyesület, a Matica Slovenská könyvtára volt. Az egyesületet 1863-ban alapították a Magyar Királyságban

1. A magyar nemzeti könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár bicentenáriuma, 2002-ben rendezett konferencia anyaga ezekről az alapítási változatokról egy rész-képet ajánl: Les bibliothèques centrales et la construction des identités collectives. Ed. par Frédéric Barbier, István Monok. Leipzig, 2005, Universitätsverlag (L'Europe en réseaux. Contributions à l'histoire de la culture écrite 1650-1918. - Vernetztes Europa. Beiträge zur Kulturgeschichte des Buchwesens 1650-1918. Bd. III.)

2. A „régí”, mint a „jelentős” szinonímája minden közép-európai országban, népnél és intézményi típusnál jelen van. Gondoljunk a finn nemzeti könyvtárára, amely történetét a turkui egyetemi könyvtárral egyesíti, így 1640-ben már megalapították, vagy a Szegedi Tudományegyetemet is újabban 1588-ban alapították (ekkor Kolozsvárt hozzáfogtak egy jezsuita missziós iskola alapításának, amely működött, színvonalas is volt, de egyetemenként nem sikerült elindítani az oktatást. 1603-tól 1872-ig voltak ugyan felsőoktatási intézményszervezések Kolozsvárt, de azok sem egyetemek voltak. Az 1872-ben alapított Ferenc József Tudományegyetem egy része (sajnos a könyvtár nem) az első világháború után költözött Szegedre, így a Szegedi Tudományegyetemet 1921-ben alapították. A mai Babes-Bolyai Tudományegyetemet is – természetesen – a mai román diskurzus szerint 1588-ban alapították. Folyik a számháború.

élő szlovákok, az önálló, a hungarus tudattól eltérő kulturális identitás dokumentálására és ápolására. A szlovák állam 1992-ben történt megalapítása után fogott hozzá nemzeti intézményei megszervezéséhez, és a kulturális egyesület könyvtárát államosították (az egyesület ezért, még nem lezárult pert indított az állam ellen). A példák felsorolása helyett, a továbbiakban visszatérek a 18. századi Magyar Királyságba (Königreich Ungarn), és az Erdélyi Nagyfejedelemségbe (Großfürstentum Siebenbürgen), a Habsburg Birodalom két, önálló törvényhozással bíró országába, és a központi könyvtárak kialakulásának történetét az itt élő népek kulturális identitása változásának függvényében foglalom össze.

Mindkét állam a középkori Magyar Királyságból jött létre úgy, hogy a Török Birodalom kiterjesztésével, 1541-ben a középkori Magyar Királyság széthullott, az Erdélyi Fejedelemség pedig a török vazallus államaként megalakult (1541). Utóbbiban önálló rendi országgyűlés kezdte meg a működését, az ország hivatalos nyelve a magyar lett. Az itteni német ajkú lakosság széleskörű területi és kulturális autonómiával rendelkezett 1848-ig, amikor Erdély ismét a Magyar Királyság része lett. A tanulmány témája szempontjából fontos szerepe van annak, hogy Erdélyben a magyar lett a hivatalos nyelv, vagyis a fejedelem udvartatása magyar nyelvű volt, és ezt a nyelvet használták az országgyűléseken, illetve a hivatalos ügyintézésben is. Ezzel szemben ugyanis a Habsburg Birodalom részét képező, önálló rendi országgyűléssel bíró Magyar Királyságban (és az ettől függetlenül létező rendi országgyűléssel bíró Horvát Királyságban is, amely a magyar korona része volt) a latin volt a hivatalos nyelv 1844-ig.

A Velencei Köztársasághoz tartozó Dalmáciai horvátoknak is köszönhetően, illetve a horvát államiság folyamatos működése miatt is, már a 17. század közepétől komoly elméleti viták alakultak ki a horvát identitás, a horvát nép eredete körül. Ez már más vita volt, mint a humanista történetírás eszköztára (ars historica) által megkövetelt „a nép eredete” fejezet. Összekapcsolódott ugyanis a független Horvát királyság elképzelt megvalósításával is. Az erős humanista hagyományok is közre játszottak persze abban, hogy a horvát nyelv szókincsét (Thesaurus linguae Illyricae, Loreto, 1641) a közép-európai térségben egyedülállóan korán összeállította egy magát „horvát olasznak” tartó tudós Giacomo Micaglia (Jakov Mikalja; 1601–1654). E korai egynyelvű szótár megléte ellenére

a horvátok a saját, immár nemzetinek mondható gyűjteményüket majd csak egy kulturális egyesület, a Matica hrvatska keretében hozták létre, 1842-ben, nem kis mértékben reakcióként az akkor már erős magyar nemzeti törekvésekre.

A kora újkorban a latin nyelvű Magyar Királyságban a horvát, illetve a szlovák családok előtt a társadalmi felemelkedés útja nem volt összekötve a nyelvi asszimiláció perspektívájával. Az országgyűléseken latinul, a bécsi, vagy prágai császári udvarban (vagy éppen a közeli Grácban) németül jól boldogulhattak. A magyar családok tagjainak is meg kellett tanulniuk ezt a két nyelvet. Való igaz azonban, hogy a török elől északra húzódó horvát nemesség, a magyarokkal való házasodáskor csak nagyon ritkán tartotta meg horvát anyanyelvét. Ugyanez vonatkozik a szlovák családokra is.

Erdélyben azonban, ahol a magyar nyelv nélkül az országos közügyekben nem tudott részt venni senki a magyar nyelv ismerete nélkül, ha egy román család felemelkedett anyagilag és társadalmilag, az csaknem biztosan el is magyarosodott. Erre számos példa hozható. De Erdélyben a vallási tagoltság is követette a nemzetiségi tagolódást. Katolikus maradt a székelyek és a magyarok egy része, a németek Luthert követték, a magyarok többsége kálvinista lett, kisebb magyar közösségek pedig (lengyel és olasz exulánsokkal) unitárius. A románok, akiknek számaránya csak a 17. század közepén vált jelentőssé, keleti ortodox volt addig, amíg a Habsburg Birodalom központja nem ajánlotta a nemzetiségi törekvéseik támogatásáért cserébe az uniátus utat, vagyis a pápai hatalom elismerését, rítusuk megtartása mellett.

A németek (erdélyi szászok) belső ügyeikben anyanyelvüket használták, virágzó városi kultúrát kiépítve közösségük számára. Evangélikus vallási egységüket a Habsburg Birodalomhoz való tartozás periódusában is fenntartották.

A különböző egyházak önálló kulturális intézményi hálózatot tartotta fenn. Tekintélyüket úgy is növelni akarták, hogy ezeket az intézményeket gazdagítják – főként iskolákról, nyomdákról, illetve iskolai könyvtárakról, a 18. században már olvasókörokről volt szó. A vallási viták szövegeiben már a 17. század közepétől felbukkan egy olyan érvelési

technika is, amely utal arra, hogy kinek van régibb, ősibb kultúrája. Melyikközösség járult jelentősebben hozzá ahhoz, hogy az ország kulturális élete gazdagabb lett. Egyetlen példa: a szász történetírók felróják a székelyeknek – amikor azok műveletlenségét ostorozzák –, hogy még saját írásbeliségük sem volt, a latin írást kezdték csupán használni akkor, amikor a Magyar Királyság keresztény lett. A székelyek persze utaltak a székely írásra, így a szászokkal való vita a székely írás eredetéről szóló, máig tartó viták első állomása.

A katolikus egyház Erdélyben, a fejedelemségnek a Habsburg Birodalomhoz csatolása után (1690) újjá kellett, hogy szervezze magát. Igazán csak a Habsburg ellenes harcok lezárta után (1711) lehet szervezett, teljes intézményi életet élő egyházzal beszélni. Az egyház alapvető érdeke volt a helyi kulturális törekvések támogatása, de a programalkotás számos önellentmondást hordozott. A katolikus egyház egyetemes érdekei szögéből mindegy volt, hogy a hívő milyen nyelvet beszél, milyen nemzetiségű. A magyar főúri családokból származó főpapság, illetve a jelentős többségében magyar alsópapság számára azonban nem egészen. A latin nyelvűség egy immár két évszázada magyar hivatalos nyelvet használt országban ismét csak rontotta a katolikus egyház esélyeit. Batthyány Ignác pontosan érezte, hogy – összhangban a Magyar Királyságban dolgozó főpap társai törekvéseivel³, neki is fel kell ajánlania gyűjteményeit (könyvtár, múzeum, asztrolómiai felszerelés) a közösségi használat számára. Ez meg is történt 1798-ban.

A kálvinista egyház számára – a mai napig is többek által hangoztatva – az igaz magyar vallás a kálvinista. Való igaz, kálvinista német, román, szlovák, vagy éppen román nem ismert a Kárpát-medencében. A jelentősebb kora újkori erdélyi fejedelmek is kálvinisták voltak, tervezett művelődéspolitikai arculattal. A Habsburg Birodalomba integrált Erdélyben a protestáns egyházak, főként a kálvinisták folyamatos háttérbe szorítottságot érezhettek. Nem véletlen tehát, hogy a katolikus központi gyűjtemény közösségi használatává tétele után azonnal, 1802-ben, Teleki Sámuel, a kálvinista gubernátor a saját marosvásárhelyi könyvtárát felajánlotta az erdélyi magyaroknak.

³ Ne feledjük el, hogy katolikus egyházszerkezeti szempontból az erdélyi és romániai katolikusok 1994-ig, a gyulafehérvári püspökség érseki rangra emeléséig, a Magyar Királysághoz, majd Magyarországhoz tartoztak.

Az ő gyűjteménye közelében lévő Református Kollégium könyvtárával együtt így Marosvásárhelyt jelentős könyvtári kapacitás állt az olvasók rendelkezésére.

A szász evangélikus egyház sem akart lemaradni, és 1803-ban Samuel Bruckental megnyitotta Nagyszebenben lévő kastélya, múzeuma és könyvtára kapuit az érdeklődők előtt. tegyük hozzá rögtön, az urbánus szászok eddigre már több városukban hoztak létre olvasó köröket. De olyan szándékkal, hogy a közösségi használatúvá tett könyvtár feladata ezen túl a közösség történetének, nyelvének, kulturális és tudományos életének a dokumentálása, először 1803-ban hoztak létre gyűjteményt.

A gyűjtemények megalapítása persze csak egy lépés volt a nemzeti kulturális öntudat kialakítása folyamatában, a 18. század utolsó harmadában már sorra alapulnak a magyar és német nyelvű folyóiratok, Bécsben, a Magyar Királyságban és Erdélyben. Színi társulatok jönnek létre, és komoly mozgalom létezik egy tudós társaság megalakítására.

Ne feledjük elhangsúlyozni azt, hogy a Habsburg királyok uralkodása alatt, hangsúlyosan is a 17. és 18. században, a császári propaganda azt a képet alakítja a magyarokról, illetve Hungariáról, hogy az itteni népek nekik köszönhetően nem a törökökhöz tartoznak, általuk keresztények, és valamelyest műveltek, éppen csak nem barbárok. Minden Magyar Királyságbeli és erdélyi kulturális törekvés ezt a képet is meg akarta cáfolni. Hangsúlyozni azt, hogy a Magyar Királyság a 11. század óta keresztény, vannak szentjeik, van a nyugati kereszténység országaihoz hasonló kulturális intézményi rendszere. Ezért írják és jelentetik meg a *Historia Ecclesiastica Reni Hungariae*, az ország történetét, a magyar szentek életét, majd David Czwittinger kiadja az első magyarországi életrajzi bio-bibliográfiai kézikönyvet (*Specimen Hungariae Literariae*, 1711). A 18. században számos törekvést dokumentálhatunk, amelynek célja egy tudós társaság létrehozása volt.

A Magyar Királyság Nemzeti Könyvtára (*Bibliotheca Regnicolaris*) 1802-ben jött létre egy gróf, Széchényi Ferenc felajánlásával és kezdeményezésére. Ez a tett több hagyó-

mányt összegzett, többféle, évszázados folyamatot zárt le. Része a könyvtártörténeti hagyománynak és a nemzeti tudományos intézményrendszer hagyományának is. Széchényi azért is tartotta fontosnak az alapítást, mert a Magyar Királyságnak nincsen nemzeti uralkodója, akinek mintegy természetes feladata lenen ez a lépés. Tudatosan készült az alapításra. Már 1799-ben és 1800-ban nyomtatásban kiadta könyveinek katalógusát, *Catalogus Bibliothecae Hungaricae* címmel. Már a cím választása is utal szemléletére, amelyet aztán ki is fejt az alapító levélben. Össze kell gyűjteni minden nyomtatványt és kéziratot, amely a *Regnum Hungariae* területén adtak ki, innen származó ember írt, vagy erről szól, akárcsak részben is.

A saját könyveinek kinyomtatott katalógusát ingyenesen szétosztotta. Elküldte nagy könyvtáraknak Európa szerte. Nagy tudósoknak, akiket tisztelt. De valamennyi egyházi vezetőnek, ismert tudományszervezőnek, főuraknak, a nagyobb mecénás családoknak. A katalógust egy levéllel együtt küldte. Ebben kérte, hogy a megajándékozott válaszoljon neki, miként vélekedik céljairól, egy „*Bibliotheca nationalis*” létrehozásáról. A válaszlevelek közül 605 ma is kézbe vehető, és jól megítélhető belőle, ki, mit gondolt „*natio*”-ról, nemzeti könyvtárról. Világosan kitűnik, hogy a Magyar Királyságban élők, és az erdélyiek is az egykor egységes hungarus tudatról gondolkodnak. A közös hazához való tartozásról. A szerb, a horvát egyházi vezetők, vagy a szlovák tudósok egyaránt köszöntik a kezdeményezést, fontosnak tartják, és küldenek egy-egy könyvet, amelyet nem találnak a katalógusban. Azt is láthatjuk, hogy az egyes egyházak képviselői bánják, hogy nem éppen ők kezdeményeztek. Hiszen az ő egyházuk tekintélye emelkedett volna egy ilyen gyűjtemény létrehozásával.

A Magyar Királyság rendi országgyűlése 1808-ban törvényt alkotott az akkor már „Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára” fenntartásáról, feladatairól, amelyek a mai napok változatlanok, de az első világháborút követően hangsúly esik arra, hogy a nyelvi hungaricumok gyűjtése a legfontosabb. A gyűjtemény nem mondott le azonban arról, hogy a mindenkori „*Hungaria*” területi, szerzői és tematikus hungaricumait is gyűjtse.